

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ

УДК 7.025.4

Цитування:

Карпов В. В. Оцінка художника-реставратора у контексті атестації та присвоєння кваліфікаційних категорій. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. № 2. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 78-86.

Karpov V. (2020). Assessment of the restorator in the context of certification and assignment of qualification categories. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 78-86 [in Ukrainian].

Карпов Віктор Васильович,
доктор історичних наук,
завідувач кафедри
мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>
vvkarpoff@ukr.net

ОЦІНКА ХУДОЖНИКА-РЕСТАВРАТОРА У КОНТЕКСТІ АТЕСТАЦІЇ ТА ПРИСВОЄННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ

Мета дослідження полягає у висвітленні сутності діючого в незалежній Україні процесу атестації та присвоєння кваліфікаційних категорій художникам-реставраторам. **Методи дослідження.** Вибір дослідницьких стратегій у розкритті мети дослідження визначив застосування системного та комплексного підходів, а також історико-хронологічного та порівняльного методів. Використання вказаних методів дослідження сприяло отриманню власних результатів. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає у постановці і розробці актуальної теми, яка в науковому вимірі не отримала всебічного й об'єктивного висвітлення та досліджується вперше. Результати осмислення сутності процесу атестації та присвоєння кваліфікаційних категорій художникам-реставраторам можуть слугувати важливою складовою у дослідженні сучасних проблем мистецької освіти та стратегування політики збереження та розвитку культурної спадщини. **Висновки.** В Україні існують окремі елементи підготовки та атестації художників-реставраторів, які не поєднані єдиними підходами і принципами. Підготовка фахівців реставрації культурних цінностей в закладах вищої освіти не супроводжується продовженням навчанням під час практичної діяльності реставратора. Діяльність Комісії з атестації художників-реставраторів не базується на досягненнях у цій галузі в освіті, науці та технологіях. Правова основа діяльності комісії застаріла, суперечить нормативним актам центрального органу влади у сфері культури, не враховує міжнародний досвід та потребує докорінного перегляду на основі новітніх підходів, які включають практичну та освітню складові єдиної системи, як основи вироблення стратегії навчання та атестації художників-реставраторів.

Ключові слова: атестація, художник, реставратор, Комісія з атестації художників-реставраторів, розвиток консерваційної та реставраційної практики, підготовка спеціалістів, культурна спадщина.

Карпов Виктор Васильевич, доктор исторических наук, заведующий кафедрой искусствоведческой экспертизы Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Оценка художник-реставратор в контексте аттестации и присвоения квалификационных категорий

Цель исследования заключается в освещении сущности действующего в независимой Украине процесса аттестации и присвоения квалификационных категорий художникам-реставраторам. **Методы исследования.** Выбор исследовательских стратегий в раскрытии цели исследования определил применение системного и комплексного подходов, а также историко-хронологического и сравнительного методов. Использование указанных методов исследования способствовало получению собственных результатов. **Научная новизна** исследования заключается в постановке и разработке актуальной темы, которая в научном измерении не получила всестороннего и объективного освещения и исследуется впервые. Результаты осмысления сущности процесса аттестации и присвоения квалификационных категорий художникам-реставраторам могут служить важной составляющей в исследовании современных проблем художественного образования и стратегирование политики сохранения и развития культурного наследия. **Выводы.** В Украине существуют отдельные элементы подготовки и аттестации художников-реставраторов, не объединенные единым подходам и принципам. Подготовка специалистов реставрации культурных ценностей в учреждениях высшего образования не сопровождается продвижением обучением в ходе практической деятельности реставратора. Деятельность Комиссии по аттестации художников-реставраторов не базируется на достижениях в этой области в образовании, науке и технологиях. Правовая основа деятельности комиссии устарела, противоречит нормативным актам центрального органа власти в сфере культуры, не учитывает международный опыт и требует коренного пересмотра на основе новых подходов, включающих практическую и образовательную составляющие единой системы, как основы выработки стратегии обучения и аттестации художников-реставраторов.

Ключевые слова: аттестация, художник, реставратор, Комиссия по аттестации художников-реставраторов, развитие консервационные и реставрационной практики, подготовка специалистов, культурное наследие.

Karpov Victor, doctor of historical sciences, Head of the Department of Art Expertise National Academy of Management of Culture and Arts

Assessment of the restorator in the context of certification and assignment of qualification categories

The purpose of the article is to highlight the essence of the current process of certification in independent Ukraine and the assignment of qualification categories to artists-restorers. **Methodology.** The choice of research strategies in revealing the purpose of the study determined the application of systematic and integrated approaches, as well as historical-chronological and comparative methods. The use of these research methods contributed to obtaining their own results. **The scientific novelty** of the obtained results lies in the formulation and development of a topical topic, which in the scientific dimension has not received comprehensive and objective coverage and is being studied for the first time. The results of understanding the essence of the certification process and assigning qualification categories to artists-restorers can serve as an important component in the study of modern problems of art education and strategy of the policy of preservation and development of cultural heritage. **Conclusions.** In Ukraine, there are some elements of training and certification of artists-restorers, which are not combined with common approaches and principles. Training of specialists in the restoration of cultural values in higher education institutions is not accompanied by continued training during the practical activities of the restorer. The activities of the Commission for Certification of Artists-Restorers are not based on the achievements in this field in education, science, and technology. The legal basis of the commission's activity is outdated, contradicts the regulations of the central government in the field of culture, does not take into account international experience and needs a radical revision based on the latest approaches, which include practical and educational components of the unified system.

Key words: attestation, artist, restorer, Commission for attestation of artists-restorers, development of conservation and restoration practice, training of specialists, cultural heritage.

Актуальність теми дослідження. Збереження історико-культурної спадщини, попри інші вагомі чинники, тісно пов'язане, а то і залежить від належної організації консерваційних та реставраційних робіт, підготовки закладами вищої світи реставраторів, їх подальшого кар'єрного та професійного зростання, а також міжнародного стажування і пізнання новітніх технологій реставрації. У національних та державних заповідниках, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади у сфері культури, кількість предметів музейного фонду, що руйнуються, складає 34 тисячі одиниць, а це більше 5 відсотків фонду [1]. У західних музеях предметів у стані руйнації немає. Реставраторка Марія Борисенко володіє технологією реставраційно-рятувальних робіт предметів на основі паперу. Вона проходила стажування у Литві, Японії і Китаї. Її доповідь про це у Китаї для своїх колег реставраторів паперу зі всього світу у міжнародній школі реставрації, організованій ICCROM, викликала надзвичайний інтерес, адже вони ніколи не стикалися із предметами у стані руйнації. Наявність такої значної кількості предметів, що перебувають на межі руйнівного зникнення в українських заповідниках та музеях, свідчить про кризові явища в консерваційній та реставраційній практиці. Це стосується і системи атестації реставраторів в Україні. Аналіз цієї системи розпочнемо з правових основ. Зауважимо на тому, що в науковому значенні ця проблема вченими не розглядалася.

Виклад основного матеріалу. Законом України, що регламентує музейну діяльність статтею 24 «Консервація і реставрація музейних предметів Музейного фонду України» у розділі III «Музейний фонд України», передбачено проведення атестації реставраторів та присвоєння їм відповідної кваліфікаційної категорії. Для цього утворюється атестаційна комісія, персональний склад якої затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв. Цим органом також затверджується

Положення про атестаційну комісію у якому визначено її компетентності [2].

Важливо підкреслити, що реставраційна діяльність не є окремішною сферою, а підпорядкована завданням та інтересам музейної справи, а саме: опікування про збереженість музейних предметів і загалом Музейного фонду України. Виходячи із наведеного законодавчого твердження можемо констатувати, що консервація та реставрація є вторинним у відношенні до музейної справи, як її першооснови. Проте, процес розвитку консерваційної та реставраційної практики не обмежується лише сферою музейної справи, а торкається й інших видів культурної спадщини, зокрема, архітектурної. Дане дослідження пов'язане із сферою реставраційної практики у сфері музейної справи.

Міністром культури Ю.П. Богуцьким ще у 2007 році було затверджене Положення про проведення атестації працівників підприємств, установ, організацій та закладів галузі культури. Підкреслимо, наказ про затвердження цього положення є й донині чинним, останнє оновлення тексту відбулося у 2013 році. Виданий він на підставі статті 20 Основ законодавства про культуру. За цим наказом, атестації підлягають працівники підприємств, установ, організацій та закладів галузі культури відповідно до визначеного Переліку посад та професій працівників, які підлягають атестації. Концептуально визначено, що основним завданням атестації є оцінка професійної кваліфікації і ділових якостей працівника на основі об'єктивних, обґрунтованих критеріїв, виходячи з результатів його роботи, з метою визначення можливостей професійного і посадового росту. Також передбачено, які категорії працівників не підлягають атестації. Це: працівники, які відпрацювали на відповідній посаді менше одного року; вагітні жінки; особи, які здійснюють догляд за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом, інвалідом дитинства; одинокі матері або одинокі батьки, які мають дітей віком до чотирнадцяти років.

Як зазначалося, вказане Положення містить вичерпний Перелік посад (професій) працівників, які підлягають атестації. Серед них є «Художник-реставратор, реставратор декоративно-художніх фарбувань, реставратор пам'яток дерев'яної архітектури, реставратор пам'яток кам'яної архітектури, реставратор художніх виробів та декоративних предметів, реставратор тканин, gobеленів та килимів» [3].

Згідним наказом Міністерство культури визначило, що атестація організується та проводиться закладом культури на підставі відповідного наказу. Атестація проводиться не частіше ніж один раз на три роки. Повторна атестація проводиться не пізніше ніж через рік у разі прийняття рішення про невідповідність працівника займаній посаді або виконуваній роботі та рекомендації комісії щодо направлення працівника на навчання. Перелік орієнтовних питань, що виносяться на атестацію, узгоджується з відповідним профспілковим органом і доводяться до відома працівників, які підлягають атестації, не пізніше ніж за два місяці до її початку.

Атестація працівників культури проводиться атестаційною комісією, що створюється при закладі культури. Кількість і персональний склад атестаційної комісії визначаються і затверджуються наказом їх керівника за погодженням з профспілковим комітетом.

Положенням визначено порядок організації та проведення атестації. Рішення атестаційної комісії приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів присутніх на засіданні комісії. Атестаційна комісія на підставі всіх даних дає одну з таких оцінок професійної кваліфікації і ділових якостей працівника: відповідає займаній посаді або виконуваній роботі; не відповідає займаній посаді або виконуваній роботі.

Завершується атестація розглядом її матеріалів керівником закладу культури і прийняттям рішення у строк не пізніше двох місяців з дня її проведення. За цей період керівник вирішує питання про заохочення працівників, які успішно пройшли атестацію, а в окремих випадках (при оцінці працівника як "не відповідає займаній посаді") про переведення на іншу роботу за згодою працівника або звільнення його з роботи. Після закінчення вказаного строку (два місяці) переведення працівника на іншу роботу чи звільнення його за результатами атестації не допускається. Окремо зазначено, що рішення атестаційної комісії є обов'язковим для виконання керівником закладу культури та працівником.

Проте, як з'ясовано, правове поле атестації реставраторів не вичерпується цим наказом. У 1993 році рішенням Міністерства культури було утворено Комісію з атестації реставраторів України [4]. Про такий наказ зазначено на сайті Національного науково-дослідного реставраційного центру України, проте, віднайти його офіційний текст не вдалося. Дослідження

Положення про Комісію з атестації художників-реставраторів України проведене за отриманим текстом з сайту центру. Одразу впадає в око різна назва комісії зазначена у назві положення та у його першому пункті. У назві – це комісія з атестації художників-реставраторів, а першому пункті положення просто реставраторів. Текст наказу відсутній, а Положення ніким не підписане.

Як зазначено у Положенні, основним завданням Комісії є визначення кваліфікації реставраторів, що виконують роботи з консервації та реставрації пам'яток історії та культури, а також контроль за виконанням реставраційних заходів в межах України державними, кооперативними, іншими організаціями та приватними особами. Застосуємо метод порівняльного аналізу до визначення основних завдань цієї комісії та визначених у наказі Ю.П. Богуцького завдань атестації реставраторів. Візьмемо до уваги, що під основним завданням Комісії розумітимемо проведення атестації. Таким чином, прийдемо до загального значення. Отже, у документі за 1993 рік говориться про визначення кваліфікації реставраторів, а у документі за 2007 рік – про оцінку професійної кваліфікації і ділових якостей. На основі чого визначається кваліфікація та робиться оцінка? Такого пояснення у першому випадку немає, а в іншому це робиться на основі об'єктивних, обґрунтованих критеріїв, виходячи з результатів роботи працівника. Метою атестації, на думку міністра Ю.П. Богуцького, є визначення можливостей професійного і кар'єрного росту. У 1993 році мету не визначили і обмежились основним завданням. Проте, додали до завдань функцію контролю за виконанням реставраційних заходів в Україні, що не властиво процесу атестації працівника.

для III категорії	8 паспортів
для II категорії	6 паспортів
для I категорії	4 паспорти
для вищої категорії	2 паспорти
для монументального	комплект реставраційної документації на декілька монументальних композицій, кількість яких визначає Комісія відповідно складності

Таким чином, можна сказати, що у 1993 році розробники концептуально вирішували питання визначення кваліфікації працівника та контролю за якістю реставраційних робіт. Комісія з атестації отримала розпорядчі права, пов'язані із контрольними функціями, які не мають відношення до атестації працівника.

Яким чином сплановано проведення процесу визначення кваліфікації, викладеному у Положенні про Комісію з атестації художників-реставраторів України? Виокремимо з тексту Положення дефініції, які стосуються саме процесу атестації, а не контролю за реставраційними роботами. Із загальних положень скажемо, що комісія працює три роки і її склад оновлюється. Вона складається з чотирьох секцій: монументального живопису, станкового

живопису, графіки та документальних матеріалів, декоративно-прикладного мистецтва. Керує роботою Комісії президія, а організаційно-технічну роботу виконує секретаріат. Діяльність секретаріату забезпечує Український науково-дослідний реставраційний центр, нині – це Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Комісія організує свою роботу згідно з річним планом, затвердженим президією Комісії, тобто є автономною від Міністерства культури.

Процес атестації прописано наступним чином: художники-реставратори подають в Комісію заяву, автобіографію, копію документа про освіту, атестовані реставратори свідцтво художника-реставратора, дані про стажування або підвищення кваліфікації, перелік науково-дослідних праць при наявності, виписку з протоколу науково-реставраційної Ради закладу з рекомендацією про присвоєння художнику-реставратору певної категорії.

Для фізичних осіб, що займаються приватною реставраційною практикою, додатково – розгорнуту характеристику-рекомендацію 3-х фахівців першої та вищої категорії (на першу та вищу категорії – тільки фахівців вищої категорії) з детальним аналізом відреставрованих робіт із зазначенням їх місцезнаходження, музейного інвентарного номеру, дати закінчення реставрації (для атестованих реставраторів – перелік робіт від попередньої атестації). Не підлягають атестації художники-реставратори усіх кваліфікаційних категорій з усіх спеціальностей, які у своїй практичній діяльності не дотримуються правил проведення і документування робіт з консервації та реставрації пам'яток історії та культури. Окрім цього до комісії надсилаються реставраційні паспорти:

В іншому неофіційному документі на сайті ННДРЦУ наведено наступні вимоги:

Кваліфікаційна категорія	Секція станкового живопису, секція графіки та документальних матеріалів	Секція скульптури та декоративно-ужиткового мистецтва
III	8 паспортів	8 паспортів
II	6 паспортів	7-8 паспортів
I	4 паспорти	6-7 паспортів
Вища	2 паспорти	3-4 паспорти

Далі голови секцій утворюють робочі групи, які виїздять на місця для ознайомлення з якістю поданих на атестацію робіт, а також для співбесіди з претендентом на атестацію, чи запрошують його на засідання атестаційної Комісії. Робоча група готує письмовий висновок, який розглядається на засіданні секції при обговоренні питання про атестацію художника-реставратора.

Атестують художників-реставраторів на засадах таких вимог до освіти та стажу роботи реставратора:

Освіта		Стаж роботи художника-реставратора за спеціальністю			
		Категорії			
		вища	I	II	III
1	Вища художня /за спеціальністю художник-реставратор/	8 років	4	x'	x'
2	Середня художня /за спеціальністю художник-реставратор/	10 років	6	3	x'
3	Вища художня, мистецтвознавча, технічна /пов'язана з технологією реставраційного процесу/	10 років	6	4	2
4	Вища /крім перелічених у пп. 1 і 3/, середня художня /крім п.2/; зазначена у пп. 1 і 3 – менше 3 повних курсів ВНЗу	12 років	8	5	3
5	Загальна середня або середня спеціальна /крім художньої/	15 років	10	5	4

x'/Дозволяється присвоєння зазначеної категорії відразу після закінчення навчального закладу залежно від виявлених професійних навиків і знань. При визначенні подальшого стажу практичної роботи за спеціальністю час навчання не враховують.

Ця таблиця взята з Положення про Комісію із збереженням її автентичного походження. Вона яскраво ілюструє застарілість вжитих термінів, як приклад, відповідно до Закону про освіту в державі існує не художня, а мистецька освіта.

Рішення секції затверджується Президією атестаційної Комісії та набирає чинності після остаточного затвердження заступником міністра культури України. Зазначимо, це положення не передбачає права заявника подати апеляцію на таке рішення. Прийняте за підсумками атестації рішення про присвоєння художнику-реставратору певної кваліфікаційної категорії є обов'язковим для тарифікаційних комісій органів культури і реставраційних організацій при тарифікації художника-реставратора. Атестованим художникам-реставраторам видаються посвідчення встановленого зразка строком дії 5 років.

Права комісії, не пов'язані із процесом атестації працівника, у цьому дослідженні не аналізуємо, але зауважуємо, що Комісія має право:

- видавати ліцензії терміном на два роки атестованим художникам-реставраторам, які займаються приватною реставраційною практикою, на виконання консерваційно-реставраційних робіт на пам'ятках історії та культури;

- надавати кваліфікаційну категорію з реставраційної спеціальності, не передбаченої характеристиками кваліфікаційних категорій, при наявності відповідних спеціалістів присутніх на засіданні секції, ґрунтуючись при цьому чинними характеристиками кваліфікаційних категорій;

- понизити раніше надану кваліфікаційну категорію, ліквідувати раніше видану ліцензію або позбавити художника-реставратора права самостійно працювати в галузі практичної реставрації у випадку виявлення невідповідності його знань і практичних навичок присвоєній категорії та заподіяння шкоди об'єкту реставрації.

Комісія надає атестованим реставраторам категорію згідно з чинними характеристиками кваліфікаційних категорій художників-реставраторів. Такі характеристики наведені у додатку № 2 наказу Міністерства культури від 8. 04. 1993 р. № 84. Як зазначено, ці характеристики визначають види консерваційних і реставраційних робіт на пам'ятках музейно-художньої цінності, які художник-реставратор має право виконувати самостійно згідно з наданою йому кваліфікаційною категорією з даної спеціальності, а також рівень його знань у цій галузі. Власне, Комісія з атестації при розгляді питань про присвоєння кваліфікаційних категорій керується даними характеристиками.

Однак Міністерство культури у 2000 році затвердило Випуск 86 Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників «Реклама та реставраційні роботи»[5], розробленого з урахуванням змін і доповнень до змісту характеристик, які виникли під впливом впровадження досягнень науки, техніки, технології, організації виробництва і праці. Згідно із Законом України «Про освіту» та відповідно до вимог Класифікатора професій ДК 003-95 переглянуто у кваліфікаційних характеристиках розділ «Кваліфікаційні вимоги». До цього Розділу включено професії працівників, які є специфічними для даного виду реставраційних робіт. Внесено відповідні доповнення та зміни до змісту окремих кваліфікаційних характеристик.

Порядок застосування характеристик, присвоєння та підвищення кваліфікаційних категорій, внесення змін та доповнень до Випуску наведено в «Загальних положеннях Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», які вміщено у Випуску 1 та затверджено наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 336 від 29 грудня 2004 року. [6]

Коротко нагадаємо, що Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників є систематизований за видами економічної діяльності збірник описів професій, які наведено у Класифікаторі професій (ДК 003:2005). Він визначає перелік основних робіт, які властиві тій або іншій посаді, та забезпечує єдність у визначенні кваліфікаційних вимог щодо певних посад. Довідник є нормативним документом, обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та видів економічної діяльності.

У вказаному Довіднику визначено критерії, за якими підвищуються кваліфікаційні категорії насамперед тим працівникам, які успішно виконують посадові завдання та обов'язки, творчо і сумлінно ставляться до службових доручень і вимог посадових інструкцій. Присвоєння і підвищення кваліфікаційних категорій працівникам здійснюють комісії з проведення кваліфікаційної атестації. Викладені у наказі за 1993 рік кваліфікаційні характеристики не відповідають кваліфікаційним характеристикам визначеним у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, а отже не можуть бути основою для роботи Комісії з атестації художників-реставраторів України.

Як висновок до аналізу правової основи атестації реставраторів зазначимо, що Міністерство культури у 1993 році врегулювало питання проведення атестації художників-реставраторів шляхом утворення Комісії, якій надало право атестування реставраторів та контрольні функції за проведенням реставраційних робіт в Україні, що не притаманно процесу атестації працівника. Законом України «Про музеї та музейну справу», прийнятому у 1995 році, процедура проведення атестації реставраторів та присвоєння їм відповідної кваліфікаційної категорії законодавчо закріплена. Центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв доручено формування та затвердження персонального складу комісії та її положення.

Міністерство культури у 2000 році затвердило Випуск 86 Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників «Реклама та реставраційні роботи», у якому з урахуванням досягнень науки, техніки, технології, організації виробництва і праці переглянуто кваліфікаційні характеристики професій. Таким чином, викладені у додатку № 2 наказу за 1993 рік кваліфікаційні характеристики не відповідають кваліфікаційним характеристикам, визначеним у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, який є нормативним документом, обов'язковим з питань управління персоналом на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності та видів економічної діяльності.

У 2007 році Міністерство культури встановило новий порядок проведення атестації та затвердило Положення про проведення атестації працівників підприємств, установ, організацій та закладів галузі культури. За цим положенням, закладам та установам культури надане право проведення атестації своїх працівників і у їх числі художників-реставраторів. Очевидно, що у час становлення реставраційної галузі у культурному просторі держави рішення Міністерства культури у 1993 році щодо проведення атестації реставраторів відіграло позитивну роль у формуванні професійного середовища. Однак, на теперішній час це рішення не узгоджується із чинним законодавством та вступає у суперечність з іншими нормативними актами Міністерства культури.

Попри це, Комісія з атестації художників-реставраторів України провела атестацію у 2014 та 2019 роках на підставі Положення, затвердженого наказом Міністерства культури України від 08.04.1993 № 84, який, як доведено, не відповідає вимогам чинного законодавства та не містить сучасних підходів до атестації працівників. Аналізуючи факт значного часового розриву у роботі комісії можемо стверджувати, що він свідчить про спорадичність процесу атестації. Положення про комісію не регулює графік роботи комісії і терміни проведення атестацій – кожного року чи кожні два роки, чи кожні п'ять років. Від цього походить, що робота комісії залежить від суб'єктивного фактора.

У 2019 році секція станкового живопису, а це реставрація станкового олійного та темперного живопису, поліхромної дерев'яної скульптури та декоративного різьблення, секція монументального живопису, до якої належить реставрація монументального живопису та реставрація кам'яної та гіпсової архітектурно-декоративної скульптури в пам'ятках архітектури, секція графіки та документальних матеріалів, що вивчає роботи реставраторів графічних творів, документальних пам'яток, книжкових оправ, секція декоративно-ужиткового мистецтва, до якої відноситься реставрація творів з кераміки і скла, кам'яної та гіпсової скульптури, творів з металу, тканини, шкіри, кістки і рогу, реставрація меблів та етнографічних пам'яток з дерева, вивчили 346 атестаційних справ з 46 установ. Якість роботи секцій, безумовно, тут залежить від добросовісності самих аплікантів, які подають документи на отримання кваліфікаційної категорії. Найбільше атестаційних справ, а це понад третину – 123, подано від Національного науково-дослідного реставраційного центру України та його філій. Тут можемо тільки зауважити про конфлікт інтересів, адже ця установа веде справи секретаріату Комісії і фактично організовує весь процес атестації реставраторів.

З наведеної таблиці, складеної на підставі зведених даних роботи комісії, [7] видно територіальну перевагу західного регіону України у розвитку реставраційної галузі – тут представлені міста Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чернівці, Червоноград, Луцьк, Рівне. Окрім Національного науково-дослідного реставраційного центру України, осередки реставраторів діють у Києві, Харкові, Запоріжжі, Полтаві, Опішному, Чернігові, Сумах, Черкасах, Одесі. Відзначимо наявність частки приватного сектору в реставраційній діяльності, який не пасе задніх – 22 атестаційні справи.

Установи	Атестаційні справи
46	346
Національний науково-дослідний реставраційний центр України та його філії	123
Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького	36
Товариство з обмеженою відповідальністю «Екстер'єр-Будсервіс» (приватна реставраційна практика)	14
Національний заповідник «Софія Київська»	13
Національний музей історії України	12
ДП «Український регіональний спеціалізований науково-реставраційний інститут «Укрзахідпроектреставрація»	12
Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького	10
Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник	9
Приватна реставраційна практика (одноосібна)	8
Харківська державна академія дизайну і мистецтв	8
Національний заповідник «Хортиця»	6
КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії»	6
КЗ ЛОР «Львівський історичний музей»	5
Національний музей народної архітектури та побуту України	5
Національний художній музей України	5
Національний музей імені Богдана та Варвари Ханенків	3
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури	3
Львівський коледж декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша	3
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному	3
Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс	3
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника	2
Полтавський обласний краєзнавчий музей імені Василя Кричевського	2
Львівський національний університет імені Івана Франка	2
Парафія Пресвятої Богородиці Владичиці України УГКЦ м. Червонограда	2
Установи	Атестаційні справи
Національний заповідник «Замки Тернопілля»	2
Чернівецький обласний художній музей	2
Львівська національна академія мистецтв	2
Інститут архітектури Національного університету «Львівська політехніка»	2
Івано-Франківський краєзнавчий музей	2
Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»	2
Чернівецький обласний краєзнавчий музей	1
Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту	1

Національний музей «Київська картинна галерея», філія: Київський міський центр реставрації та експертизи музейних експонатів	1
Рівненський обласний краєзнавчий музей	1
КУ «Одеський музей західного і східного мистецтва»	1
Музей мистецтв Прикарпаття	1
Тернопільський обласний художній музей	1
Волинський обласний краєзнавчий музей	1
КУ «Черкаський художній музей» ЧОР	1
Чернігівський обласний художній музей ім. Григорія Галагана	1
Центральний державний архів-музей літератури мистецтва України	1
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	1
Музей історії міста Києва	1
Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького	1
КЗ «Музей історії міста Кам'янське» Кам'янська міської ради	1
Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»	1
Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»	1

Комісією відмовлено у присвоєнні категорії при розгляді 22 атестаційних справ. Найбільше постраждали Товариство з обмеженою відповідальністю «Екстер'єр-Будсервіс» (10 відмов) та Харківська державна академія дизайну і мистецтв (7 відмов), Національний заповідник «Софія Київська» (2 відмови), а також Київський науково-методичний центр по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій, Львівський національний університет імені Івана Франка і Національний науково-дослідний реставраційний центр України. У випадку з останнім це викликає подив і може свідчити про нелади у провідній реставраційній установі, адже установа вирішує питання подання документів на розгляд комісії. Деяким реставраторам надали категорію терміном до 2019 року, що теж незрозуміло – атестація проводилась у цьому ж 2019 році.

За якими критеріями здійснювалася атестація? Очевидно, як вимагає Положення про атестацію, це аналіз поданих документів аплікантів та результатів їх реставраційної роботи, а також огляд на місці цих результатів. Що це дає, адже результати роботи реставраторів розглядаються на засіданнях реставраційних рад установ та закладів, і не тільки результати, а й увесь шлях реставрації – від визначення методів, проміжних звітів до затвердження документації. Зустрічі і співбесіди членів комісії, які представляють секції, важливі тут тільки для складення загального враження від роботи реставратора та про нього самого.

Проте у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників визначено критерії за якими підвищуються кваліфікаційні

категорії. Кваліфікаційні характеристики визначають види консерваційних і реставраційних робіт на пам'ятках музейно-художньої цінності, які художник-реставратор має право виконувати самостійно згідно з наданою йому кваліфікаційною категорією з даної спеціальності, а також рівень його знань у галузі. Про визначення рівня знань в роботі Комісії мова не йдеться, так як таке оцінювання не проводилося і не існує документів з цього приводу. Наявність документа про освіту лише підтверджує набуті у свій час компетентності, але не свідчить про наявний на момент атестації рівень знань. Це спонукає до висновку про те, що Комісія не виявила рівня знань аплікантів. Стає очевидним, що існуючий порядок атестації не відповідає нормативним вимогам та сучасним технологіям роботи з персоналом, а проведена у 2019 році атестація базувалася на документі 27-річної давнини у супереч встановленому у 2007 році порядку атестації працівників галузі культури.

Звідси походять і недоліки в роботі Комісії, які ілюструються зверненнями аплікантів до професійних об'єднань реставраторів. Серед них – звернення кандидата мистецтвознавства, доцента кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв Шуліки В.В., підтримане головою секції реставраторів Харківської організації Національної спілки художників України народним художником України, лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка Ковтуном В.І. щодо не присвоєння категорії Шуліки В.В., Хоменко К.О., Терехову М.О., Антоненковій Н.О., які є також викладачами кафедри реставрації Харківської державної академії дизайну і мистецтв, а також зняття існуючих категорій Борисенко М.О. та Педченко В.О. – художникам-реставраторам Національного заповідника «Софія Київська» [8].

Зокрема, зазначається, що практика атестації художників-реставраторів, запроваджена у 1955 році, в радянські часи виправдала себе, адже не було освітньої підготовки реставраторів і це був єдиний інструмент аби засвідчити професійний рівень реставратора. Із налагодженням освітньої підготовки реставраторів у закладах вищої освіти така практика себе вичерпала. Проте вона збереглася в Україні і є рудиментним продовженням радянської реставраційної школи, яка вступила у протиріччя із системою підготовки та навчання реставраторів на основі сучасних досягнень науки і технологій у вищій школі за освітніми програмами та стандартами,

акредитованими Міністерством освіти і науки України. Діяльність Комісії не може задовольнити вимоги сучасності і більше того відбувається системна дискредитація фахівців закладів вищої освіти, що підтверджено практикою роботи комісії у 2019 році.

Фахівці відзначають застарілі концептуальні підходи до організації роботи комісії, що позначається на об'єктивності висновків через відсутність критеріїв оцінювання аплікантів. Вимоги щодо знань та умінь претендентів не є критеріями, напрацювання реставраторів розглядались без системного аналізу, непрозоро, а висновки робились на власний розсуд членів комісії. До того ж, у, вже очевидно застарілому, Положенні про комісію, відсутній такий важливий елемент, як інститут апеляції. Як висновок – комісія стає інструментом для маніпуляцій, а її висновки носять суб'єктивний характер.

Процедура формування комісії проілюстрована завідувачем відділу реставрації та консервації рідкісних видань Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника Дзєндзелюк Л.С., яка ще є викладачем Української академії друкарства [9]. Її у березні 2019 року включили до складу комісії, а вже у вересні вивели з її складу. Більше того, професіонала своєї справи із 26-літнім стажем роботи та 18 роками наукової та викладацької роботи, вихованці якої отримали категорії, було позбавлено усіх кваліфікаційних категорій.

Нехтування науковим доробком викладачів закладів вищої освіти у галузі збереження, дослідження, консервації та реставрації пам'яток історії та культури, зневаження внеску викладача у виховання реставраторів, відсутність зворотнього зв'язку комісії із професійним середовищем, маніпуляції із формуванням складу комісії, відсутність критеріїв оцінювання робіт реставраторів, відсутність закордонних експертів, атмосфера недоброзичливості, авторитарності, упередженості, опір сучасним технологіям та зневага до європейського досвіду реставрації, а особливо ствердження «особистісної вищеступності», на думку Л.С.Дзєндзелюк, призвело до відсутності об'єктивного оцінювання претендентів на основі професіоналізму.

І цілком неможливо пояснити відмову Комісії у наданні категорії з реставрації паперу Марії Борисенко, реставраторці, яка входить у цьому сегменті у число кращих у світі, володіє іноземною мовою, знаннями міжнародного досвіду, пройшла зарубіжні стажування у трьох

країнах і володіє власною технологією реставрації та підвищує свої компетентності, навчаючись в аспірантурі (Марія Борисенко адміністрацією Національного заповідника «Софія Київська» звільнена з роботи).

Висновки. Підсумовуючи дослідження сутності процесу атестації та присвоєння кваліфікаційних категорій художникам-реставраторам, зауважимо, що в Україні існують окремі елементи підготовки та атестації художників-реставраторів, які не поєднані єдиними підходами і принципами. Навчання фахівців реставрації культурних цінностей ведеться у закладах вищої освіти за акредитованими освітніми програмами і є єдиним джерелом підготовки кадрів реставраторів. Діяльність Комісії з атестації художників-реставраторів не базується на досягненнях у цій галузі в освіті, науці та технологіях. Правова основа діяльності комісії застаріла, суперечить нормативним актам центрального органу влади у сфері культури, не враховує міжнародного досвіду та потребує докорінного перегляду. В інших сферах діяльності в Україні вже опрацьовані новітні підходи до підготовки та атестації спеціалістів, які включають практичну та освітню складові єдиної системи, які можна взяти за основу вироблення стратегії навчання та атестації художників-реставраторів.

Література

1. Рішення Рахункової палати України від 28.05.2019 № 12-4 “Про розгляд Звіту про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Міністерству культури України на збереження історико-культурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках, здійснення заходів з охорони культурної спадщини, паспортизації, інвентаризації та реставрації пам'яток архітектури, культури та світової спадщини ЮНЕСКО, с. 4.
2. Закон України “Про музеї та музейну справу”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>. Дата доступу 16.05.2020.
3. Наказ Міністерства культури і туризму України “Про затвердження Положення про проведення атестації працівників підприємств, установ, організацій та закладів галузі культури» від 16.07.2007 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1023-07>. Дата доступу 16.05.2020.
4. Наказ Міністерства культури України “Про затвердження Положення про Комісію з атестації художників-реставраторів України” від 8 квітня 1993 р. № 84.
5. Наказ Міністерства культури і мистецтв України «Про затвердження випуску 86 Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників «Реклама та реставраційні роботи» від 5 жовтня 2000 р.

№ 492 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/nakazi/nakaz-ministerstva-kulturi-i-mistectv-ukraini-pro-zatverdzhennya-vipusku-86-dovidnika. Дата доступу 16.05.2020.

6. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України "Про затвердження Випуску 1 "Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників від 29 грудня 2004 року № 336. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN11827.html. Дата доступу: 16.05.2020.

7. Зведені дані Комісії з атестації художників-реставраторів України при Міністерстві культури України щодо присвоєння художникам-реставраторам кваліфікаційних категорій за відповідними реставраційними спеціальностями в 2019 р. URL: <http://restorer.kiev.ua/?p=6431>. Дата доступу: 16.05.2020.

8. Звернення кандидата мистецтвознавства, доцента кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв Шуліки В.В. до Асоціації мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів від 15 січня 2020 року. Поточний архів Асоціації мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів.

9. Звернення завідувачки відділу реставрації та консервації рідкісних видань Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, доцента кафедри книжкової та станкової графіки Української академії друкарства Дзендзелюк Л.С. до Асоціації мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів від 24 січня 2020 року. Поточний архів Асоціації мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів.

References

1. Rishennja Rakhunkovoji palaty Ukrainy vid 28.05.2019 № 12-4 "Pro rozghljad Zvitu pro rezul'taty audytu efektyvnosti vykorystannja koshtiv derzhavnogho bjudzhetu, vydilennykh Ministerstvu kul'tury Ukrainy na zberezhennja istoriko-kul'turnoji ta arkhitekturnoji spadshhyny v nacionalnykh i derzhavnykh zapovidnykakh, zdijsnennja zakhodiv z okhorony kul'turnoji spadshhyny, pasportyzaciji, inventaryzaciji ta restavraciji pamjatok arkhitektury, kul'tury ta svitovoji spadshhyny JuNESKO, s. 4. [in Ukrainian]

2. Zakon Ukrainy "Pro muzeji ta muzejnu spravu" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-vr>. Data dostupu 16.05.2020. [in Ukrainian]

3. Nakaz Ministerstva kul'tury i turyzmu Ukrainy "Pro zatverdzhennja Polozhennja pro provedennja atestaciji pracivnykiv pidprijemstv, ustanov, orghanizacij ta zakladiv ghaluzi kul'tury» vid 16.07.2007 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1023-07>. Data dostupu 16.05.2020. [in Ukrainian]

4. Nakaz Ministerstva kul'tury Ukrainy "Pro zatverdzhennja Polozhennja pro Komisiju z atestaciji khudozhnykiv-restavroriv Ukrainy" vid 8 kvitnja 1993 r. № 84. [in Ukrainian]

5. Nakaz Ministerstva kul'tury i mystectv Ukrainy «Pro zatverdzhennja vypusku 86 Dovidnyka

kvalifikacijnykh kharakterystyk profesij pracivnykiv «Reklama ta restavracijni roboty» vid 5 zhovtnja 2000 r. № 492 URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/nakazi/nakaz-ministerstva-kulturi-i-mistectv-ukraini-pro-zatverdzhennya-vipusku-86-dovidnika. Data dostupu 16.05.2020. [in Ukrainian]

6. Nakaz Ministerstva prac i social'noji polityky Ukrainy "Pro zatverdzhennja Vypusku 1 "Profesiji pracivnykiv, shho je zagal'nymy dlja vsikh vydiv ekonomichnoji dijal'nosti" Dovidnyka kvalifikacijnykh kharakterystyk profesij pracivnykiv vid 29 ghrudnja 2004 roku № 336. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN11827.html. Data dostupu: 16.05.2020. [in Ukrainian]

7. Zvedeni dani Komisiji z atestaciji khudozhnykiv-restavroriv Ukrainy pry Ministerstvi kul'tury Ukrainy shhodo prysvojennja khudozhnykam-restavroram kvalifikacijnykh kategorij za vidpovidnymy restavracijnymy special'nostjamy v 2019 r. URL : <http://restorer.kiev.ua/?p=6431>. Data dostupu: 16.05.2020. [in Ukrainian]

8. Zvernennja kandydata mystectvoznavstva, docenta kafedry restavraciji ta ekspertyzy tvoriv mystectva Kharkivskoj derzhavnoj akademiji dyzajnu i mystectv Shuliky V.V. do Asociaciji mystectvoznavciv, ekspertiv, ocinjувачiv та restavroriv vid 15 sichnja 2020 roku. Potocnyj arkhiv Asociaciji mystectvoznavciv, ekspertiv, ocinjувачiv та restavroriv. [in Ukrainian]

9. Zvernennja zaviduvachky viddilul restavraciji та konservaciji ridkisykh vydanj Ljvivskoj nacional'noj naukovoji biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka, docenta kafedry knyzhkovoji та stankovoji ghrafiky Ukrainskoj akademiji drukarstva Dzendzeljuk L.S. do Asociaciji mystectvoznavciv, ekspertiv, ocinjувачiv та restavroriv vid 24 sichnja 2020 roku. Potocnyj arkhiv Asociaciji mystectvoznavciv, ekspertiv, ocinjувачiv та restavroriv. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 14.02.2020
Прийнято до друку 15.03.2020*